

kitabiyat

Yazar Bilgileri Author(s)

Doktora Öğrencisi Oğuzhan GÖK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Din Felsefesi
29oguzhangok@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9571-3542

Künye Bilgisi / Copyright Information

Musa Yanık, *Dini Epistemoloji Nedir? Reform ve Erdem Epistemolojisi Açısından İslam İnancı*.

İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2022.

208 sayfa.

ISBN: 9786257945325.

Anahtar Kelimeler / Keywords

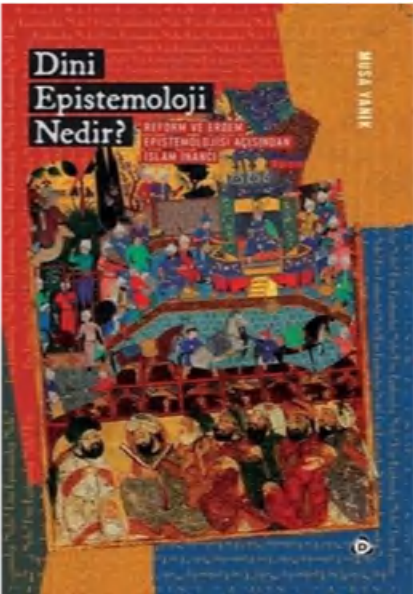
Epistemoloji / Epistemology

Din / Religion

Reform / Reform

İslam İnancı / Islamic Faith

Kitap İncelemesi / Book Review

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi/Received 04/11/2023

Kabul Tarihi/Accepted 25/12/2023

▪ Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atıf / Citation

Oğuzhan GÖK, "Musa Yanık. *Dini Epistemoloji Nedir? Reform ve Erdem Epistemolojisi Açısından İslam İnancı*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2022.", *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi*, 1/1 (Aralık 2023), 122-128.

Tanrı inancı rasyonel midir? Tanrı inancı gerekçelendirilebilir mi? İnanç için delile ihtiyaç var mıdır? İnanç için argüman gerekli ise, argümanın inancı öncelediği söylenebilir mi? Önceleri daha dar anlamda ve belirli bağlamlar içerisinde tartışılan bu meseleler, modern dönem itibarıyla bilime ve delillendirmeye olan iştiağın artması hasebiyle daha farklı bir formatta ve daha geniş bir sahada karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak teistler, inançlarını karşılarındakilere daha anlaşılır bir biçimde sunabilme adına farklı pozisyonlar alma ihtiyacı hissetmektedir. Yanık'ın, eserini bu ihtiyaca binaen kaleme aldığını söylemek mümkündür.

Eser; ön söz, beş ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Yanık ilk bölümde epistemolojiye dair Antik Yunan'dan başlayıp modern döneme kadar tarihsel bir arka plan sunuyor ve ikinci bölümde dini epistemolojinin inanç, gerekçelendirme gibi temel kavramlarını açıklayarak probleme dair bir ön hazırlık yapıyor. Üçüncü ve dördüncü bölümde fideizmi ve reform epistemolojini inceleyen yazar, son bölümde İslam inancı ile reform epistemolojisinin ortak veya farklı yönlerini vurgulayarak; bu ikisi arasındaki ilişkiyi tasvir ediyor.

Yanık, ilk bölüme "epistemoloji" kavramının etimolojik tahlilini yaparak başlıyor ve epistemolojinin Yunanca "*episteme*" ve "*logos*" sözcüklerinin birleşiminden meydana geldiğini; daha ıstılahî çerçevede ise kelimenin bilginin mahiyetini, doğasını ve imkânını tartışan bir anlama sahip olduğunu vurguluyor. Yazar, dini epistemolojide bu sorunların "dini inancın temelleri nelerdir, dini inanç rasyonel açıdan doğrulanabilir mi?" gibi soruları tartışmaya evrildiğini belirtiyor (s. 16).

Tarihsel arka planı Platon, Aristoteles, Aquinas, Descartes, Locke, Hume, Kant, Fârâbî gibi isimler üzerinden kurmaya devam eden yazar, bu isimlerden hareketle bilginin imkânını sorguluyor. Platon'un idealer kuramına atıf yapan yazar, buradan hareketle Platon'un değişmezliği ve gerçekliği yakaladığı yerin idealer âlemi olduğunu söylüyor. Yanık, Platon'dan sonra gelen ve onun öğrencisi olan Aristoteles'in ise, hocasından farklı bir şekilde meseleye "Nasıl

biliyoruz?” sorusunu sorarak başladığını ifade ediyor ve Aristoteles’in, hocasının aksine görünür âleme dair yaptığı vurguların daha fazla olduğuna dikkat çekiyor.

İlerleyen sayfalarda İslam filozoflarına atıf yapan Yanık, Fârabî’nin, bilginin kaynaklarını duyular, akıl, nazar ve sezgi olarak ayırdığını, her bir kaynağın ise bir başka meseleye taalluk ettiğini ifade ediyor. Özellikle Fârabî’de akli ele alan yazar, onun epistemolojisinin ana karakterinin akıl olduğunu vurguluyor. Yine bir başka İslam filozofu olan İbn Sînâ’yı inceleyen yazar, filozofun duyu ve algılarla işe başladığını ve daha sonra bu algılananların zihinde bulunan varlık ve çelişmezlik prensiplerine dayandığını iddia ediyor.

İncelemesine modern filozoflarla devam eden yazarın, Descartes’a özel vurguları olduğu görülüyor (s. 44-46). Kitapta doğrudan vurgulanmasa da yazar Descartes’in açtığı bu yolun, daha sonraki filozoflarda argüman üretme, matematiğin yasalılığını kullanma, açık seçik fikirlere ulaşma noktasında bir gayret ürettiğini dolaylı olarak anlatıyor.

Yanık, Descartes’tan sonra incelemeyi Locke, Hume, Kant gibi isimler üzerinden devam ettiriyor ve bu filozofların deneyime dair vurgularının epistemolojinin farklı bir veçheye bürünmesine sebep olduğunu zikrediyor (s. 53). Kitapta özellikle modern felsefenin en büyük isimlerinden Kant’ın apriori ve aposteriori ayrımı yazar tarafından vurgulanıyor, zira yazara göre bilginin deneyime dayanan ve deneyime dayanmayan olarak tasnifi -önceleri bu anlayışa yakın şeyler söylenmiş olsa bile- epistemolojide farklı yaklaşımlara kapı aralıyor (s. 57).

Yazar, epistemolojinin tarihine dair yazdığı bölümün son başlığında ise B. Russel, R. Carnap, W. Clifford gibi isimler üzerinden epistemolojinin daha güncel halini işliyor. Bu bölümde, mantıkçı pozitivistlerin deneyime konu olamayan tüm şeyleri anlamsız buldukları ve bu sebeple metafizik bir mahiyete sahip olan dini meseleleri de anlamsız buldukları vurgulanıyor. Mantıkçı pozitivistler tarafından ortaya atılan bu ve benzeri iddialar yazara göre Hick, Flew gibi filozoflar tarafından cevaplanmaya çalışılmış ve hem

epistemolojinin hem de daha özelde dini epistemolojinin gelişimine katkıda bulunulmuştur (s. 58-68).

Yanık, ikinci bölüme dini epistemolojiye dair giriş mahiyetinde bilgiler vererek başlıyor. Ona göre dini epistemoloji, inançların doğruluğuyla ilgilenen ve dini inancın felsefi bir değerlendirmesini yapan alana tekabül eder. Yine yazara göre, dini epistemoloji alanı diğer alanlar gibi inançların tartışılıp aynı zamanda da gerekçelendirilebileceği bir alanı ifade eder (s. 70-71). Bizce kitabın anlaşılması adına burası çok kilit bir noktadır. Zira Yanık, bu ifadelerle dini epistemoloji alanını ve ilk bölümde anlattığı mantıkçı pozitivist iddiaları karşılıklı bir okumaya tabi tutacağına ilk işaretlerini veriyor gibidir. Nitekim kitabın ilerleyen bölümleri bu savı destekler mahiyettedir. Yine yazar ilerleyen sayfalarda, “bilimsel teoriler ile inanca dair olan soruların aynı tip sorular mı olması gerektiği, dini inancın bir temel inanç kabul edilip edilmeyeceği” soruları üzerinden okuyucunun dikkatini sözünü ettiğimiz noktalara çekiyor (s. 73). Yanık, daha sonra dini epistemolojinin kavramlarını açıklamayla kitabına devam ediyor; ancak bu kavramların kendisi tarafından mı vazedildiği yoksa bu mefhumların dini epistemoloji alanında çalışan filozoflar tarafından mı ortaya atıldığı açık değildir.

Yazar tarafından ilk incelenen kavram, inanç kavramıdır. Yanık, inancı işlediği bölümde Plantinga'nın bazı bilgilerimizin temel inanç olduğu vurgusuna yer veriyor: “İki kolumuzun olması, “1+1=2” önermeleri temel inançlar içerisindedir ve bu önermeler için herhangi bir argümana ihtiyaç duymayız. Bu şekilde basit inançlarımız olduğunu vurgulayan yazar, her bilginin bir inanç boyutu olduğunu, ancak her inancın bir bilgi olamayacağını vurguluyor (s. 73-77).

Yanık, ikinci kavram olarak “gerekçelendirmeyi” ele alıyor. Ona göre bir teist, inancı itibarıyla aleyhte olan ve onu çürüten herhangi bir delil bulunmuyorsa inancını gerekçelendirmiş olur (s. 77-81). Üçüncü kavram olarak “iman” kavramını seçen yazar, bölüm itibarıyla kavramın pratik yönünü esas alıyor. Yanık'a göre inanç temelde inanmayla alakalı bir eşiği ifade ederken, “iman” inancın reel yaşamda gösterilmesi ve Tanrı'nın isteklerinin failin hayatında bir şeyleri değiştirip ona etki etmesi anlamına gelir (s. 81-86). Yazarın

dördüncü kavramı ise “rasyonalite” kavramıdır. Swinburne’ün görüşlerini paylaşan Yanık, bireyin çeşitli çabalarına dayanan şeyler sonucunda bir sonuca varmasını rasyonel görüyor. Bu anlamda, herkes için geçerli rasyonel sonuçlara ulaşmanın güç olduğu, bunun daha özeldede bir çaba olduğunu vurguluyor (s. 86-88).

Yanık, kitabın üçüncü bölümünde ise Kierkegaard, Pascal, Wittgenstein gibi isimler üzerinden “fideizm” meselesini tartışıyor ve temelde şu soruları soruyor: Dini inanç için herhangi bir delile ihtiyaç var mıdır? Argüman üretmek, inanç için yeterli veya istenen bir durum mudur? Yazar, bu sorular minvalinde ilerleyerek, fideizmi irdeliyor ve ilerleyen sayfalarda fideizmin İslam inancı açısından ne anlam ifade ettiğini tartışıyor. Yanık, İslam’da fideist düşüncenin olmadığını, aksine İslam’da aklın vahyi belirlediğini, bu sebeple İslam dininin argüman üretme, sorgulama gibi faaliyetleri olumsuzlamadığını iddia ediyor ve İslam’da fideist olarak sayılabilecek birkaç ismin olduğunu, bunların da bir gelenek oluşturmaktan uzak olduklarını belirterek fideizm başlığını kapatıyor (s. 89-107). Ancak yazar, İslam inancı ile ne kastettiğini tam olarak ifade etmiyor. Onun anlatımlarından, akılcı bir İslam inancını kastettiği anlaşılmalıdır, ancak kitapta bu sorunun net bir cevabını bulamadık.

Yazar, dördüncü bölüm olan “Reform Epistemolojisi” başlığı altında, Plantinga’nın görüşlerini inceliyor. Yanık, sıkı bir Hristiyan olan ve John Calvin ile Thomas Reid gibi isimlerden etkilenen Plantinga’yı, katı delilcilerin ve katı delilciliğe imkân tanıyan felsefecilerin karşısında konumlandırıyor. Bu nokta kitabın gidişatı açısından kilit bir noktayı temsil etmektedir, zira temelcilerin asla kabule yanaşmadıkları “argümansız inanç”, Calvin’den etkilenen Plantinga açısından kabul edilebilir görülür. Yanık, Plantinga’nın “insanda Tanrı’ya inanmaya meyilli bir fitratin olduğu” kabulünün Calvin’den mülhem olduğunu vurguluyor ve bu fitrattan hareketle teist bir bireyin inancının, delilcilerdeki gibi bir argümana dayanmasa bile rasyonel olabileceğini öne sürüyor. Özellikle Aquinas/Calvin modelini öne çıkaran yazar, *sensus divinitatis* denilen ve Plantinga’nın felsefesinin temel taşı olan “ilahi sezgi” kavramını vurgulayarak, Tanrı tarafından bu sezginin insana bahşedildiğini, bu sebeple insanın

Tanrı'yı bulmasında bu ilahi sezginin çok temel bir rolü olduğunu söylüyor. Yanık, tüm bu açıklamalardan sonra, Plantinga'nın öne sürdüğü bu görüşlerin, onun Hristiyanlığa mensup birisi olmasından ileri geldiğini ifade ediyor (s. 107-149). Kitabın gidişatı ve sonuçları açısından bu noktanın oldukça önemli olduğunu vurgulamamız gerek.

Yazar kitabının son bölümünde "Reform Epistemolojisi ve İslam" başlığı altında reform epistemolojisi ile İslam'ı karşılaştırıyor. Yanık daha ilk sayfalarda verdiği örneklerle reform epistemolojisinin ve İslam'ın bağdaşamayacağını açık açık ifade ediyor. Yazara göre bunun nedeni, reform epistemolojisinin Hristiyan öğretilerinden ortaya çıkması ve bu öğretilerin tam olarak akılla bağdaştırılamaması, buna karşılık İslam'ın öğretilerinin akılla barışık olmasıdır. Yanık, bu bağlamda verdiği örneklerle konuyu daha da derinleştiriyor. Örneğin, Plantinga ilk günahı ve İsa Mesih'i reform epistemolojisinin temelinde görür; ancak diğer dinler söz konusu olduğunda böyle bir temel kabul edilmediği için otomatik olarak reform epistemoloji yalnız Hristiyanlık söz konusu olduğunda tam olarak anlamlı bir hale gelir. Yanık, bu ayrımla beraber, reform epistemolojisinin temelde ortaya attığı epistemik iddiaların İslam inancı açısından da savunulabileceğini iddia ediyor. Örneğin yazara göre "sensus divinitatis" ve "fitrat" kavramları birebir aynı anlam ve içeriklere sahip olmasalar da tanrısal bir mahiyet arz etmeleri bakımından benzerdir. Yanık, bu benzerlikler üzerinden İslam inancına dair bazı formüller ortaya atan filozofları ve onların görüşlerini kitabına yansıtıyor, ancak bunların başarısız birer girişim olduğunu vurguluyor. Yazar kitabında, İslam düşüncesiyle reform epistemolojinin tam olarak uyuşmadığı ifade etse de İslam düşüncesine epistemolojik bir temel kazandırabilme adına erdem epistemolojisinden faydalanılabileceği düşüncesiyle düşüncelerine son veriyor (s.149- 185).

Mezkûr kitap, Plantinga gibi henüz hayatta olan filozofları tartışması ve bunu İslam inancı açısından da değerlendirmesi hasebiyle oldukça güncel bir mahiyete sahiptir. Dinlerin bu şekilde güncel meseleler çerçevesinde tartışılması, teistler açısından dinamik bir okuma ve anlama sürecine imkân sağlamaktadır. Özellikle ülkemizde, felsefeye dair tartışmalardan çok geç haberdar olunması ve

güncel meseleler itibarıyla çağın yakalanamaması düşünüldüğünde çalışmanın önemi daha da bariz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz bu eser, güncelliğinin yanında içeriği itibarıyla de günümüze ışık tutmaktadır; zira “epistemoloji, gerekçelendirme, delilcilik, temelcilik” gibi kavramlar günümüz felsefesi açısından oldukça önemli kavramlardır. Bu eserin, epistemolojiye ve daha özelde dini epistemolojiye katkı sağlayacağı açıktır.